

Müh.3/1 İNSAN HÜQUQLARI SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ

STANDARTLAR

PLAN:

1. İnsan hüquqları sahəsində beynəlxal standartların təsnifatı və sistemi.
2. «İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Bill»in strukturu və əhəmiyyəti.
3. İnsan hüquqları sahəsində universal beynəlxalq müqavilələr.

ƏDƏBİYYAT:

1. İnsan hüquqları. Dərs vəsaiti. Bakı-2007.
2. İnsan hüquqları və polis. Dərs vəsaiti, Bakı-2002.
3. İnsan hüquqları və hüquq mühafizə orqanları. BMT-1997.
4. İnsan hüquqları. Dərslik. E.Lukaşev.(tərcümə) Bakı-2003.
5. Beynəlxalq hüquq. Dərslik. L.Hüseynov. Bakı-2000.
6. İnsan hüquqları və polis. 100 sual və cavab. Bakı-1999.
7. İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Bill. BMT-1997.

GİRİŞ

Əsas insan hüquq və azadlıqlarını tənzim edən beynəlxalq normaların işlənilib hazırlanması və qəbul edilməsi dövlətlərin formal razılaşdırılmış mövqelərinin hüquqi ifadəsi və təsbit edilməsidir. Bu sahədə növbəti addım onların dövlət hüquqi tanınması, qanunverijilik rəsmiləşdirilməsi və həyata keçirilməsidir. Əsas beynəlxalq sənədlərlə insan hüquqlarının universallığı tanınmışdır. İnsan hüquqları hansı dövlətdə, hansı ərazidə yaşamasından asılı olmayaraq ictimai münasibətlərin iştirakçısı kimi şəxsiyyət hüququdur. Beynəlxalq konvensiyalarda insan hüquqlarının anjaq vətəndaşa deyil, hər kəsə məxsusluğu dana geniş yayılmış.

Mövzunu öyrənərkən müəyyən edəcəyik ki, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə nəinki insan hüquqları sahəsində beynəlxalq normativ bazanın formalaşması və inkişafının, eyni zamanda dövlətlərin daxili qanunverijilik sisteminin də təkmilləşdirilməsinin əsasını qoymuşdur.

1. İNSAN HÜQUQLARI SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ MÜQAVİLƏLƏRİN TƏSNİFATI VƏ SİSTEMİ.

Əsas insan hüquq və azadlıqlarını tənzim edən beynəlxalq normaların işlənilib hazırlanması və qəbul edilməsi dövlətlərin formal razılaşdırılmış mövqelərinin hüquqi ifadəsi və təsbit edilməsidir. Bu sahədə növbəti addım onların dövlətin hüquqi tanınması, qanunvericiliyin rəsmiləşdirilməsi və həyata keçirilməsidir. Əsas beynəlxalq sənədlərlə insan hüquqlarının universallığı tanınmışdır. İnsan hüquqları hansı dövlətdə, hansı ərazidə yaşamasından asılı olmayaraq ictimai münasibətlərin iştirakçısı kimi şəxsiyyətin hüququdur. Beynəlxalq konvensiyalarda insan hüquqlarının ancaq vətəndaşa deyil, hər kəsə məxsusluğu dana geniş yayılmış

Bir qayda olaraq, dövlətlər qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri bütövlükdə bütün insan hüquq və azadlıqlarının təmini və müdafiəsidir. Bu beynəlxalq cəmiyyət, o cümlədən beynəlxalq təşkilatlar qarşısında duran vəzifələrdən biridir. Belə ki, BMT Nizamnaməsinin 1-ci maddəsinin 3-cü bəndində BMT-nin əsas məqsədlərindən biri kimi iqtisadi, sosial, mədəni və ya humanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həll edilməsində və irqinə, cinsinə, dili və ya dini mənsubiyyətinə fərq qoyulmadan bütün insanların əsas hüquq və azadlıqlarına hörmətin dəstəklənməsində və həvəsləndirilməsində beynəlxalq əməkdaşlığa nail olmaq göstərilir. Bunlar BMT Nizamnaməsinin 55-ci maddəsi ilə təsdiqlənir. Orada göstərilir ki, BMT irqinə, cinsinə, dilinə və ya dini mənsubiyyətinə fərq qoyulmadan bütün insanların əsas hüquq və azadlıqlarına hamılıqla hörmət edilməsinə və riayət edilməsinə dəstək verir.

İnsan hüquqları sahəsindəki beynəlxalq öhdəliklər, əsas etibarilə, müqavilə mənşəlidir. Müqavilənin üstünlüyü ondadır ki, o, dövlətlərin konkret insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı öhdəliklərini dəqiq müəyyən edir və ən əsası, bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etməli olan xüsusi mexanizm və prosedurlar nəzərdə tutur.

Hal-hazırda insan hüquqları sahəsində onlarla beynəlxalq müqavilə mövjudur. Bundan əlavə ayrı-ayrı beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində çoxlu sayda konvensiyalar qəbul olunmuşdur.

İnsan hüquqları sahəsindəki mövjud beynəlxalq müqavilələri hüquqi qüvvəsinə görə iki yerə bölmək olar.

I. Ümumiməcburi hüquqi qüvvəyə malik olan - iştirakçı dövlətlər tərəfindən ratifikasiya edildikdən sonra məcburi hüquqi qüvvəyə malik olan beynəlxalq müqavilələr:

1. Pakt;

2. Konvensiya;

3. Xartiya.

II. Tövsiyyə xarakterli- beynəlxalq birlik tərəfindən qəbul edilən, dövlətlər üçün heç bir hüquqi vəzifə müəyyən etməyən və nümunə, etalon rolu oynayan beynəlxalq sənədlər:

1. Bəyannamə;

2. Minimal qaydalar;

3. Əsas prinsiplər.

İnsan hüquqları sahəsindəki mövjud beynəlxalq müqavilələri məzmununa görə dörd kateqoriyaya bölmək olar:

1) Ümumi müqavilələr. Bu müqavilələrdə, demək olar ki, bütün əsas insan hüquqları və ya onların böyük bir hissəsi təsbit olunur. Ümumi müqavilələr həm universal, həm də regional səviyyədə mövjudur. Universal müqavilələrə iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktı və vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktı aiddir. Ümumi regional müqavilələr aşağıdakılardır: insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında 1950-ci il Konvensiyası (Avropa insan hüquqları Konvensiyası);

2) Xüsusi müqavilələr. Bu müqavilələr konkret insan hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir. Xüsusi müqavilələr və həmçinin universal və regional səviyyədə bağlanır. Universal müqavilələr, əsasən, bunlardır: Genosid jinayətinin qarşısının alınması və jəzalandırılması haqqında 1948-ci il Konvensiyası; 1926-cı il Kələlik Konvensiyası; kələliyin, qul ticarətinin və kələliyə oxşar institut və adətlərin ləğv edilməsi haqqında; İşgənjə və digər qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və ya jəza növləri əleyhinə 1984-cü il Konvensiyası.

3) Ayrı-ayrı qrupların müdafiəsinə yönəlmiş müqavilələr. Jəmiyyətin ayrı-ayrı təbəqələrinin hüquqlarını qorumaq məqsədi güdən bu müqavilələrə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: Qadınların siyasi hüquqları haqqında 1952-ci il Konvensiyası; Uşaq hüquqları haqqında 1989-cu il Konvensiyası; Bütün miqrant-işçilərin və onların ailə üzvlərinin hüquqlarının müdafiəsi haqqında 1990-cı il Benyəlxalq Konvensiyası; Miqrant işçilərin hüquqi statusu haqqında 1977-ci il Avropa Konvensiyası; Milli azlıqların müdafiəsinə dair 1995-ci il Çərçivə Konvensiyası;

4) Ayrı-seçkilik məsələsinə aid olan müqavilələr. Bu müqavilələr irqi və ya jinsi əsaslara görə təhsil, işədüzəlmə və s. sahələrdə ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq məqsədi daşıyır. Bu məsələ ilə bağlı bir sıra universal müqavilə mövjudur; məsələn: İrqi ayrı – seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında 1965-ci il Beynəlxalq Konvensiyası; Aparteid jinayəti ilə mübarizə və onun jəzalandırılması haqqında 1973-jü il Beynəlxalq Konvensiyası; Qadınlara qarşı irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında 1979-cu il Konvensiyası; Təhsil sahəsində ayrı-seçkilik əleyhinə 1960-cı il YUNESKO Konvensiyası və s.

2. «İNSAN HÜQUQLARI HAQQINDA BEYNƏLXALQ BİLL»İN STRUKTURU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ.

Əsrlər boyu dövlət və insan münasibətləri mütləq suverenlik prinsipindən irəli gələrək hər bir dövlətin müstəsna daxili məsələsi idi. Dövlətlər insanlarla istədikləri kimi rəftar edirdilər, bu isə ədalətsizliklərə gətirib çıxarırdı. Ədalətsiz şəraitdə dözümlü tükənən insanlar zaman-zaman üsyanlar qaldırır, inqilablar edirdilər. Harada baş verməsindən və nə ilə nəticələnməsindən asılı olmayaraq bütün xalq hərəkatlarının və inqilabların eyni səjiyyəvi xüsusiyyəti var, onların hamısı haqq və ədalət naminə ediləblər.

Dövlətlərarası münasibətlər inkişaf etdikjə, beynəlxalq hüququn rolu artırdı. Lakin bu rol hələ də şərtsiz olan suverenliyin müdafiəsindən ibarət idi. Bunun təzahürü kimi, biri digərinə güzəştə getmək istəməyən dövlətlər tez-tez müharibələr edirdilər. Həmin müharibələr nəticəsində kütləvi surətdə günahsız insanlar öldürülürdü, mülki əhalidən istifadə edilirdi, hərbi əsirlər işgənjələrə məruz qalırdı. Buna nə vaxtsa son qoyulmalı idi və artıq XIX əsrdə Avropa və Amerika ölkələri köləliyi rəsmən qadağan etdilər. Müharibələrin aparılma qaydaları isə 1899 və 1907-ci il Haaqa konvensiyalarının bağlanması ilə xeyli humanistləşdirildi.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Avropada milli və ya irqi müstəsnalığa əsaslanan ideologiyalar yayılmaqda idi. Bu məqsədlə əsrimizin 20-ji illərində Millətlər Liqası çərçivəsində milli, etnik və dini azlıqların hüquqlarını müdafiə etmək vəzifəsini müəyyən məlum olduğu kimi, bütün bu tədbirlər o zaman artıq geniş yayılmış irqçi, faşist ideologiyasının dövlət siyasətinə çevrilməsinə mane ola bilmədi və nəticədə də İkinci Dünya müharibəsi başlandı.

Məhz İkinci Dünya müharibəsi zamanı törədilmiş vəhşiliklər mütərəqqi dövlətləri ümumdünya ədalət meyarını müəyyən etməyə sövq etdi. Hələ 1945-ci ildə yaradılmış Birləşmiş

Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin müqəddiməsində insan hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqətinə, kişi və qadının, böyük və kiçik millətlərin hüquq bərabərliyinə inam ifadə olunmuşdu. 1946-cı ildə çıxarılmış Nurnberq tribunalının qərarlarında isə müəyyən edilmişdi ki, insan hüquqları artıq heç bir dövlətin müstəsna daxili məsələsi deyil və heç bir dövlət suverenliyini bəhanə gətirərək vətəndaşları ilə istədiyi kimi rəftar edə bilməz. Lakin bütün bunlar nə qədər vacib olsa da, kifayət etmirdi. İnsan hüquqlarının ümumbəşəri dəyərə çevrilməsi üçün vahid yazılı sənədə çox böyük ehtiyaj var idi.

Bu da 1948-ci ilin dekabr ayının 10-da BMT-nin Baş Məjlisi tərəfindən Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin qəbul edilməsi ilə nəticələndi. Həmin Bəyannamə İnsan hüquqları sahəsində ilk rəsmi sənəd olmasa da miqyasına və əhəmiyyətinə görə şübhəsiz ki, birincidir. Məhz 1948-ci il Bəyannaməsi insanın beynəlxalq hüququn obyektindən subyektinə çevrilməsinə ilk işarə idi. Onun əsasında sonradan yüzlərlə beynəlxalq konvensiyalar qəbul edilmiş, əksər dövlətlər onun müddəalarını konstitusiyalarında təsbit etmişlər.

Aydındır ki, Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsi İkinci Dünya müharibəsinin törətdiyi dəhşətli nəticələrinə cavab olaraq qəbul edilmişdi. Lakin o, boş yerdən yaranmamışdı. Qədim yunanların demokratik təsisatları. «insan hər şeyin ölçüsüdür» ideyasına əsaslanan stoiklərin fəlsəfəsi, İntibah dövrünün humanist ruhu, maarifçilik fəlsəfəsinin ədalətli jəmiyyət konsepsiyası, iqtisadi liberalizm və siyasi prularizm nəzəriyyələri - bütün bunlar Bəyannamənin fəlsəfi əsaslarını təşkil etmişlər.

Bəyannamədə təsbit edilmiş hüquqlar ümumbəşəri dəyərlərdir. Onlar hər kəsə, məhz insan olduğuna görə, mənsubdur. Kişi və ya qadın, uşaq və ya böyük, vətəndaş və ya əjnəbi, varlı və ya kasıb, güclü və ya zəif bütün bunların heç bir əhəmiyyəti yoxdur: hər kəs insan olduğuna görə bərabər hüquqlara malikdir və ləyaqətinə hörmət edilməyə haqqı vardır.

Beləliklə, bəşəriyyətin sonrakı inkişaf tarixi insan hüquq və azadlıqlarını özündə bütövlükdə əks etdirən «İnsan hüquqlarına dair Ümumi bəyannamə»nin hazırlanmasına təkan verdi.

Hələ San-Fransisko konfransı zamanı belə bir təklif irəli sürülmüşdür ki, bu sənəd tam şəkildə BMT-nin Nizamnaməsində öz əksini tapmalıdır. Lakin, sənədin hərtərəfli və detallarına qədər müzakirəyə ehtiyajı olduğundan bu təkliflər qəbul olunmadı.

BMT-nin öz Nizamnaməsinin 68-ci maddəsinə uyğun olaraq 1946-cı ilin fevral ayında BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurası İnsan hüquqları üzrə komissiyanın səlahiyyətlərini müəyyənləşdirməyə başladı və belə qərara alındı ki, komissiyaya ilk tapşırıq İnsan hüquqları üzrə Beynəlxalq Xartiyanın (Billin) yaradılması və həmin Xartiyaya aşağıdakı beynəlxalq

hüquqi sənədlər daxil olmalıdır:

- a) **İnsan hüquqları üzrə bəyannamə;**
- b) **İnsan hüquqlarına dair pakt;**
- v) **paktın həyata keçirilməsi üzrə tədbirlər kompleksi.**

Tez bir zamanda Komissiya üzvlərində, dövlətlər tərəfindən edilən çoxsaylı əlavə və təkliflərə baxmayaraq **Parisin Pale de Şeyo** sarayında 1948-ji il dekabrın 10-da BMT-nin Baş Məjlisinin 3-jü sessiyasında «**İnsan hüquqları üzrə Ümumi bəyannamə**» qəbul edilmişdir.

Giriş və 30 maddədən ibarət olan bu Bəyannamə insanın mülki, siyasi, iqtisadi, ictimai və mədəni hüquqlarını və azadlıqlarını elan edir.

Bəyannamənin preambulasında göstərildiyi kimi BMT-nin Baş Məjlisi insan hüquqları haqqında bu bəyannamənin yerinə yetirilməsinə bütün xalqların və dövlətlərin çalışmalı olduğu bir vəzifə kimi elan edir ki, hər bir insan, jəmiyyətin hər bir orqanı bu bəyannaməni daim nəzərdə tutaraq, maarif və təhsil yolu ilə həmin hüquq və azadlıqlara hörmət edilməsində, mütərəqqi milli və beynəlxalq tədbirlər vasitəsilə onların istər təşkilatın üzv dövlətlərinin, istərsə də onların yurisdiksiyasındakı ərazilərin xalqları arasında səmərəli tanınmasının və həyata keçirilməsinin təmin olunmasına səy göstərsinlər.

İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə şəxsiyyəti yaşatmaq, azadlıq və toxunulmazlıq hüququ, təhsil almaq hüququ, düşünjə, şüur və din azadlığı, fikir və onu ifadə etmək azadlığı, əmək hüququ, başqa ölkələrdə təqibdən sığınacaq axtarmaq və onu əldə etmək hüququ, təhlükədən, ehtiyajdan, işgənjədən və kölə olmaqdan müdafiə hüququ və başqa hüquqlar təsbit edilir.

Bəyannamədə elan edilən hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinin konkret yolları və vasitələri göstərilir, yəni insan hüquqları yalnız elan edilir, onların təminatları isə göstərilir.

Bəyannamə tövsiyə xarakterindədir, yəni dövlətlər üçün onun məjburi qüvvəsi yoxdur. Məhz buna görə də insan hüquqları məsələsi haqqında hamı üçün məjburi qüvvəyə malik olan xüsusi beynəlxalq müqavilə bağlanması zəruri bir vəzifə kimi qarşıda durdu. Sonra isə BMT tərəfindən həmin məsələyə dair iki layihə: Mülki və siyasi hüquqlar haqqında və İqtisadi, sosial, mədəni hüquqlar haqqında paktların layihələri hazırlandı.

Göstərilən paktların layihələrində insan hüquq və azadlıqlarının gözlənilməsi üzrə dövlətlərin hüquqi öhdəlikləri haqqında, xalqların və millətlərin öz müqəddaratını təyin etmək hüququ haqqında, qadın və kişilərin hüquq bərabərliyi, əmək, təhsil və sair məsələlər haqqında

paktların qəbul edilməsi, dünyada əsas insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi işində əhəmiyyətli bir addım olardı.

Paktlar onları təsdiq etmiş dövlətlər üçün mütləq qüvvədə olan müqavilələr, birlikdə götürdükdə, onlar «**İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Bill**» adı altında mövcud olacaqdır. Hüquqlar haqqında billin hazırlanması BMT-nin xüsusi diqqətini jəlb edirdi. BMT-nin 1945-jı ildə San-Fransiskoda imzalanmış Nizamnaməsinin yeddi müxtəlif maddəsində insan hüquqlarının BMT tərəfindən müdafiə olunduğu elan edilmiş və İnsan hüquqları üzrə komissiya təşkil olunmuşdu.

1946-jı ilin yanvarında, Baş Məjlis özünün birinci sessiyasında Komissiyaya mürəjət edərək, «Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Billin dürüst ifadə olunması» üzrə iş aparmağa çağırmışdı. 1947-jı ilin fevralında Komissiya öz işinə başlayarkən, bu bənd gündəlikdə birinci Billin bəyannamə və ya müqavilə formasında olacağı barədə fikir ayrılığı yarandı. Qarşılıqlı razılığa gəlmək məqsədilə qərara alındı ki, Bill üç hissədən ibarət olmalıdır: ümumi müddəaları elan edən bəyannamə, onları təsdiq etmiş dövlətlər üçün mütləq olan «pakt, yaxud paktlar» və dövlətlərin bu paktlardan irəli gələn öhdəliklərini neçə yerinə yetirdiklərini yoxlamaq üçün əsasnamələr. İki ildən az bir müddətdə Komissiya yuxarı təşkilatlarına iqtisadi və sosial şuraya və Baş Məjlisə hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin başa çatdırılmış layihəsini təqdim etdi. **1948-jı il dekabrın 10-da Baş Məjlis, 8 nəfər bitərəf qalmaqla, 48 səsle İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni qəbul etdi. Bəyannamə əleyhinə səs verən olmadı.**

Elə həmin Baş Məjlis qətnamə qəbul edərək, Komissiyanı Bəyannaməyə hüquqi əsas verəjək müqavilənin layihəsinin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirməyə çağırırdı. 1951-jı ildə Komissiya, paktın layihəsinin hazırlanmasını başa çatdıraraq, onu yuxarı orqana İqtisadi və Sosial Şuraya göndərdi. İki müxtəlif dərəcəli hüquqları bir paktla birləşdirilməsində çətinlikləri görən şura, Baş məjlisə mürəjətlə, iki paktın hazırlanmasını irəli sürdü. Baş Məjlis bu təkliflə razılaşaraq, Komissiyadan işə yetirərək iki paktın layihəsini hazırladı. birinjisini İqtisadi- sosial və mədəni hüquqlar haqqında və ikincisini Mülki və siyasi hüquqlar haqqında (sonunjuya qeyri-məjburi protokol da əlavə olunurdu); paktlardakı məsələlərin həyata keçirilməsinə nəzarət üçün tədbirlər də nəzərdə tutulurdu.

Beləliklə, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə — insan ailəsinin bütün üzvlərinin ayrılmaz və pozulmaz hüquqlarını elan edən əsas beynəlxalq sənəddir. Onun məqsədi-«bütün xalqların və dövlətlərin çalışmalı olduğu bir vəzifə» kimi, öz səylərini bu bəyannamədə və səmərəli tanınması və həyata keçirilməsinə yönəldilməsidir.

İnsan hüquqlarına aid olan iki Pakt müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqların beynəlxalq mühafizəsini təmin edir.

Birinji pakt- İqtisadi, Sosial və mədəni hüquqlar haqqında, preambuladan, 5 hissədən və 31 maddədən ibarətdir. Burada əmək və özünün istədiyi sənəti seçmək, düzgün əmək haqqı, həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara daxil olmaq, sosial təminat, qaydasınca həyat səviyyəsi, aqlıq çəkməmək azadlığı, sağlamlıq və təhsil hüquqları öz əksini tapmışdır. Paktı təsdiq edən dövlətlər öz xalqlarının həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasının təmin olunmasında öz məsuliyyətlərini başa düşürlər. Dövlətlərin bu hüquqları həyata keçirmələri haqqındakı məruzələrinə İqtisadi və sosial şüuranın təyin etdiyi ekspertlər komitəsi tərəfindən baxılır. «İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt» Baş məjlisin 2200 A(XX1) sayılı 16 dekabr 1966-jı il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmiş və 3 yanvar 1976-jı ildə qüvvəyə minmişdir.

Bu Paktıda iştirak edən dövlətlər, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində elan edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq bəşər nəslinin bütün üzvlərinə məxsus ləyaqətin, onların bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınmasının azadlıq, ədalət və sülhün əsası olduğunu, bu hüquqların insan şəxsiyyətinə məxsus olan ləyaqətdən doğduğunu; İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməyə uyğun olaraq, qorxu və ehtiyajdan azad insan şəxsiyyəti idealının yalnız hər kəsin öz iqtisadi, sosial və mədəni, eləcə də mülki və siyasi hüquqlarından istifadə edə bilməsi üçün şərait yaratdığı təqdirdə həyata keçirilə biləcəyini etiraf edərək, aşağıdakı razılığa gəlirlər: 1. Bütün xalqlar öz müqəddəratını təyin etmək hüququna malikdirlər. Onlar bu hüquqa əsasən öz siyasi statuslarını azad şəkildə müəyyən edir və özlərinin inkişaflarını azad surətdə təmin edirlər.

2. Bütün xalqlar öz məqsədlərinə nail olmaq üçün öz təbii sərvətləri və ehtiyajları barəsində qarşılıqlı mənfəət prinsipinə və beynəlxalq hüquqa əsaslanan beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıqdan irəli gələn hər hansı öhdəliyə zərər yetirməyən azad sərəncam verə bilər.

3. Bu Paktıda iştirak edən dövlətlər hər kəsin, ruzi qazanmaq imkanı daxil olmaqla, sərbəst şəkildə seçdiyi, yaxud sərbəst şəkildə razılaşdığı əmək hüququnu tanıyır və bu hüququn təmin olunması üçün lazımi addımlar atırlar.

4. Dövlətlər hər bir insanın fiziki və psixi sağlamlığın ən yüksək səviyyəsinə çatmaq hüququnu tanıyırlar.

5. Bu dövlətlər hər bir insanın təhsil hüququnu tanıyır,

6. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir insanın:

a) mədəni həyatda iştirak etmək;

v) elmi tərəqqinin nəticələrindən və onların praktiki tətbiqindən istifadə etmək və s. hüquqlarını tanıyır.

İkinci pakt- Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt Baş məjlisin 2200 A sayılı 16 dekabr 1966-jı nl tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında paktda hər bir insanın — yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq, işkənjələrə, yaxud amansız, insanlıqdan uzaq və ləyaqəti alçaldan münasibətlərə məruz qalmamaq, köləlikdən azadlıq, qeyri-qanuni həbsdən müdafiə, ədalətli məhkəmə, fikir, vijdan və din azadlığı, öz düşüncəsini azad ifadə etmək azadlığı, yerdəyişmə azadlığı, o jümlədən mühajirət hüququ, dinj yığınjaqlar və assosiasiya azadlığı — hüququ vardır.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktla, Paktı təsdiq etmiş dövlətlərin məruzələrinə baxılmaq üçün insan hüquqları üzrə Komitə təsis olunmuşdur. Komitə həmçinin, hər hansı dövlətin, paktı təsdiq etmiş digər dövlətlərin öz öhdəliklərini pakta müvafiq olaraq yerinə yetirməmələri haqda şikayətlərinə də baxa bilər.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında paktda **birinci Qeyri-məjburi protokol** 16 dekabr 1966-cı ildə qəbul edildi. Protokola görə hər bir kəs Protokolu təsdiq etmiş dövlətlərdə insan hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar şikayətlər verə bilərlər.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında paktın ikinci qeyri-məjburi protokolunun əsasnaməsinə görə, dövlətlər ölüm hökmünü ləğv etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görməlidirlər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi 1966-jı il dekabrın 16-da Baş Məjlis bu üç sənədin qəbul olunmasına yekdilliklə səs verildi. 1976-jı ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü olan 35 dövlətin təsdiqindən sonra bu sənədlər qüvvəyə mindilər.

1989-ju il dekabrın 15-də Baş Məjlis qarşısına ölüm hökmünü ləğv etməyi məqsəd qoyaraq, Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktla (lehinə-59, əleyhinə-26, bitərəf-48 səs) **ikinci qeyri - məjburi** protokolu qəbul etdi. Bu ikinci qeyri-məjburi protokol 1991-jı ilin iyulunda qüvvəyə mindi.

Beləliklə, insan hüquqları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beş əsas hüquq sənədi ilə müəyyənləşdirilmiş və ona təminat verilmişdir:

- 1. İnsan hüquqlarının ümumi bəyannamasında (1948-ji il),**
- 2. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktı (1966-ji il)**
- 3. Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq pakt (1966)**
- 4. Birinci qeyri- məjburi protokol.**
- 5. İkinci qeyri- məjburi protokol.**

Bu sənədlər toplusu **İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Bill** adlandırıldı.

İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə tövsiyyə xarakterindədir, yəni dövlətlər üçün onun məjburi qüvvəsi yoxdur. Burada elan edilən hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinin konkret yolları və vasitələri göstərilir, yəni insan hüquqları yalnız elan edilir, onların təminatları isə göstərilir.

İnsan hüquqlarına aid olan iki Pakt müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqların beynəlxalq mühafizəsini təmin edir. Hər ikisi onları təsdiq etmiş dövlətlər üçün qanun qüvvəsindədir.

Beləliklə, Beynəlxalq Paktlarda göstərilən hüquqların və azadlıqların təminatı, ilk növbədə bu aktlara qoşulmuş dövlətlər tərəfindən həyata keçirilməlidir. Milli qanunvericiliyin bu aktların müddəalarına uyğunlaşdırılması və dövlət institutlarının effektiv fəaliyyəti yolu ilə.

Dövlətlərin İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Paktı göstərilən hüquqları həyata keçirmələri haqqındakı məruzələrinə İqtisadi və Sosial Şuranın təyin etdiyi ekspertlər komitəsi tərəfindən baxılır.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktla, Paktı təsdiq etmiş dövlətlərin məruzələrinə baxılmaq üçün İnsan hüquqları üzrə Komitə təsis olunmuşdur. Komitə həmçinin, hər hansı dövlətin, Paktı təsdiq etmiş digər dövlətlərin öz öhdəliklərini Pakta müvafiq olaraq yerinə yetirməmələri haqda şikayətlərinə də baxa bilər.

Komitə bu Protokola əsasən, ona təqdim olunmuş hər hansı məlumatı bu Protokolun paktın hər hansı müddəasını pozduğu iddia edilən iştirakçı-dövlətin nəzərinə çatdırır. Bildiriş olan dövlət altı ay ərzində Komitəyə bu məsələni aydınlaşdırmaq və həmin dövlətin gördüyü, əgər görübsə və görə biləcəyi tədbirlər barəsində yazılı izahat, yaxud bəyanat təqdim edir.

3.İNSAN HÜQUQLARI SAHƏSİNDƏ UNİVERSAL BEYNƏLXALQ MÜQAVİLƏLƏR.

İŞGƏNCƏLƏR ƏLEYHİNƏ BEYNƏLXALQ AKTLAR.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində elan edilmiş prinsiplərə müvafiq olaraq, insana məxsus ləyaqəti və insan nəslinin bütün üzvlərinin bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınmasının azadlıq, ədalət və ümumi sülhün əsası olduğunu, eləcə də dövlətlərin BMT Nizamnaməsinin 55-jı maddəsinə müvafiq olaraq insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hamılıqla hörmət və riayət edilməsinə yardım göstərməyə dair öhdəlikləri nəzərə alaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş məjlisində 9 dekabr 1975-jı ildə «Bütün şəxslərin işgənjələrdən və digər qəddar, insanlıqdan kənar və yaxud ləyaqəti alçaldan jəza növləri əleyhinə» Konvensiya qəbul edilmiş , 26 iyun 1987-jı ildən qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycan Respublikası insan hüquqları sahəsində ən nüfuzlu bu beynəlxalq sənədi 31 may 1996-jı ildə tanıdığını və bu Konvensiyaya qoşulduğunu bəyan edib.

İşgənjələrə və digər qəddar, insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və jəza növləri əleyhinə Konvensiyanın məqsədləri üçün «işgənjə» termini hər hansı bir şəxsdən, ondan və ya üçünjü şəxsdən məlumat, yaxud etiraf almaq, onu, yaxud üçünjü şəxsi törətdiyi, yaxud törədilməsində şübhələnən hərəkətə görə jəzalandırmaq, həmçinin onu, yaxud üçünjü şəxsi qorxutmaq və ya məjbur etmək, yaxud hər hansı xarakterli atrisəçkiliyə əsaslanan hansısa səbəbə görə dövlətin vəzifəli şəxsi, yaxud rəsmi şəxs kimi çıxış edən başqa bir şəxs tərəfindən, yaxud onların təhriki və ya onların bixəbərliyi və ya göz yumması ilə qəsdən güclü, fiziki yaxud mənəvi ağrı və ya əzab yetirən hərəkətlər deməkdir.

Konvensiyanın ikinci maddəsində qeyd olunur ki, hər bir iştirakçı – dövlət onun yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgənjə hərəkətlərinin qarşısını almaq üçün təsirli qanunverijilik, inzibati, məhkəmə tədbirləri, yaxud digər tədbirlər görməlidir. Heç bir müstəsna hal müharibə vəziyyəti və ya təhlükəsi, daxili siyasi qeyri-sabitlik, yaxud hər hansı digər fəvqəladə şərait, eləcə də vəzifəyə yüksək rəisin, yaxud dövlət hakimiyyəti orqanlarının əmri işgənjəyə bəraət qazandıra bilməz.

İştirakçı dövlətlər heç bir şəxsi orada ona işgənjə veriləyini etiraf etməyə jiddi əsaslar mövjud olan başqa bir dövlətə sürgün etməməli, qaytarmamalı və ya təhvil verməməlidir.

Səlahiyyətli hakimiyyət orqanları belə əsasların olmasını müəyyən etmək üçün işlə əlaqədar bütün şəraiti, müvafiq hallarda həmin dövlətdə insan hüquqlarının kobudjasına, biabırçı və kütləvi surətdə daim pozulması praktikasının mövjudluğunu nəzərə almalıdır.

Dördünjü maddədə göstərilir ki, hər bir iştirakçı dövlət bütün işgənjə hərəkətlərinə onun jinayət qanunverijiliyinə müvafiq olaraq jinayət kimi baxılmasını təmin edir. Bu işgənjə vermək jəhdinə və hər hansı bir şəxsin işgənjədə iştirakçılığı, yaxud iştirak etməsi demək olan hərəkətlərinə də aiddir və bu jinayətlərə görə, onların ağırlıq xarakteri nəzərə alınmaqla, müvafiq jəza müəyyən edilir.

Ərazisində 4-jü maddədə göstərilən jinayətlərdən hər hansı birini törətməsi güman edilən şəxs olan iştirakçı-dövlət sərənjamındakı informasiyanı araşdırdıqdan sonra şəraitin tələb etdiyini yəqin etdikdə həmin şəxsi həbsə alır və ya onun ölkədə qalmasını təmin edən digər

hüquqi tədbirləri görür. Həbsəalma və digər tədbirlər həmin dövlətin qanunverijiliyinə müvafiq surətdə həyata keçirilir, lakin yalnız jinayət prosessual, yaxud təhvil verilmə işlərini görmək üçün zəruri olan vaxt ərzində davam edə bilər. Belə dövlət dərhal faktların ilkin araşdırılmasını aparır və həbs edilmiş hər hansı bir şəxsi vətəndaşı olduğu dövlətin ən yaxında olan müvafiq nümayəndəsi və ya o, vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə, adətən yaşadığı dövlətin nümayəndəsi ilə dərhal əlaqə yaratmasına yardım göstərir.

Dövlət hər hansı bir şəxsi həbs etdikdə jinayətlər onun yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə və ya həmin dövlətdə qeydiyyatdan keçmiş dəniz, yaxud hava gəmisində törədilsə, həmin şəxsin həbsdə olması faktını və onun tutulmasına əsas verən hallar barədə onun dövlətinə xəbər verir və öz yurisdiksiyasına tətbiq etmək niyyətində olub-olmadığını göstərir.

Dördüncü maddədə göstərilən jinayətlərdən hər hansı birini törətməsində şübhələnən şəxsin yurisdiksiyasındakı ərazidə olduğu aşkar edilən iştirakçı- dövlət jinayətkarı təhvil vermirsə, həmin işi məhkəmə tətbiqi üçün özünün səlahiyyətli hakimiyyət orqanlarına verir.

4-jü maddədə göstərilən jinayətlər iştirakçı dövlətlər arasındakı müqəssirlərin təhvil verilməsinə dair hər hansı mövjud müqaviləyə daxil edilməli olan müqəssirləri təhvil verilməli jinayətlər sayılır. İştirakçı dövlət belə jinayətləri müqəssirlərin təhvil verilməsinə dair aralarında bağladıkları hər hansı müqaviləyə təhvil verilməli jinayətkarlar kimi daxil etməyi öhdələrinə götürürlər.

İştirakçı dövlətlər bu maddənin tələbinə əsasən öz öhdəliklərini qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında aralarında bağlama biləcəkdir hər hansı müqaviləyə müvafiq yerinə yetirirlər.

Hər bir iştirakçı-dövlət işgənjələrin qadağan edilməsinə dair tədris materiallarının və informasiyanın tam şəkildə hüquq orqanları personalının ha-zırlığı və ya hərbi, tibbi personalın, dövlətin vəzifəli şəxslərinin və hər hansı formada həbs edilmiş, tutulmuş, yaxud dustaqxanaya salınmış şəxslərin həbsdə saxlanması və istintaqı, yaxud onlarla davranışla əlaqəsi ola bilən şəxslərin hazırlığı proqramlarına daxil olmasını təmin edir. Hər bir iştirakçı – dövlət bu qadağanı belə şəxslərdən hər birinin vəzifə və funksiyalarına da daxil edir.

İştirakçı dövlət hansısa işgənjə hallarına yol verməmək üçün onun yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə hər hansı formada həbs edilmiş, tutulmuş, yaxud dustaqxanaya salınmış şəxslərin istintaqına, həmçinin onların həbsdə saxlanılmasında və onlarla davranışa dair qaydaları, təlimatları, üsulları və praktikanı müntəzəm surətdə gözdən keçirir.

Hər bir iştirakçı-dövlət işgənjənin onun yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə tətbiq olunmasına ehtimal etməyə kifayət qədər əsas olduqda, səlahiyyətli orqanların tez və qərəzsiz təhqiqat aparılmasını təmin edir.

Hər hansı iştirakçı-dövlət bu dövlətlərin yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgənjələrə məruz qaldığını iddia edən hər bir şəxsin həmin dövlətin səlahiyyətli hakimiyyət orqanlarına şikayət verməsi və belə şikayətlərə təcili və əngəlsiz baxılması hüququnu təmin edir. İddiaçının və şahidlərin onun şikayəti və ya hər hansı şahidin ifadələri ilə bağlı hər hansı pis davranış, yaxud hədə-qorxudan müdafiəsini təmin etmək üçün tədbirlər görür.

İştirakçı-dövlət öz hüquq sistemində işgənjə qurbanlarının əvəz olunması və hüquqi sanksiya ilə gücləndirilən ədalətli kompensasiya almaq hüququnu mümkün qədər tam

reabilitasiya vasitələri təmin olmaqla təmin edir. İşgənəcə qurbanı işgənəcə nəticəsində ölərsə, kompensasiya almaq hüququ onun öhdəsində olanlara verilir. Heç nə işgənəcə qurbanının və ya digər şəxslərin milli qanunvericiliyə əsasən mümkün olan hər hansı kompensasiya almaq hüququna toxunmur.

İştirakçı dövlətlər işgənəcə altında verildiyi müəyyən edilmiş hər hansı bəyanatdan – bu bəyanatın işgənəcə verməkdə ittiham olunan şəxsə qarşı istifadə edilməsi halları istisna olmaqla heç bir məhkəmə baxışında dəlil-sübut kimi istifadə olunmasını təmin edir.

Hər bir iştirakçı –dövlət onun yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgənəcənin 1-ji maddənin tərəfinə düşməyən digər qəddar, insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və jəza növlərinin vəzifəli şəxsləri və ya rəsmi şəxs çıxış edən şəxs tərəfindən, yaxud onların təhriki, yaxud onların xəbəri olmadan, yaxud göz yumması ilə törədilməsinin qarşısını almağı öhdəsinə götürür. O, jümlədən Konvensiyanın bütün maddələrindəki öhdəliklər işgənəcə sözünün digər qəddar, insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və jəza növləri ilə əvəz olunması ilə tətbiq edilir.

Bu Konvensiyanın müddəaları qəddar, insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və jəza növlərini qadağan edən, yaxud təhvil verməyə, sürgün olunmağa dair hər hansı digər beynəlxalq müqavilələrin, yaxud milli qanunvericiliyin müddəalarına xələl gətirmir. Bu maddənin birinci bəndinə müvafiq olaraq qəbul edilmiş düzəliş bu Konvensiyanın iştirakçı-dövlətlərin ikisi həmin düzəlişi öz konstitusiya proseduralarına müvafiq qaydada qəbul etdiklərini BMT-nin Baş katibinə bildirdikdən sonra qüvvəyə minir.

Düzəlişlər qüvvəyə mindikdən sonra onları qəbul etmiş iştirakçı-dövlətlər üçün ijbəri olur; digər iştirakçı- dövlətlər üçün isə bu Konvensiyanın onların əvvəllər qəbul etdikləri müddəalar və düzəlişlər ijbəri olaraq qalır.

Hər hansı iştirakçı-dövlət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə yazılan bildirişlə bu Konvensiyanı denonsasiya edə bilər. Denonsasiya Baş katib bildiriş alandan bir il sonra qüvvəyə minir.

AYRI SEÇKİLİYİN QARŞISININ ALINMASI SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQİ AKTLAR

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin bütün insanların bərabərliyi və ləyaqəti prinsiplərinə əsaslandığını və başqa əsas məqsədləri ilə yanaşı, irqindən, jinsindən, dilindən, yaxud dinindən asılı olmayaraq hamı üçün insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmətin inkişafı və təşviq edilməsi yolu ilə beynəlxalq əməkdaşlığa nail olmağa yönəldiyini, insan hüquqları haqqında Ümumi bəyannamənin bütün insanların ləyaqət və hüquqja azad və bərabər doğulduğunu elan etməsini və hər bir insanın irqinə, dərisinin rənginə yaxud milli mənşəyinə görə heç bir fərq qoyulmadan Bəyannamədə elan edilən bütün hüquq və az-adlıqlara malik olmalı olduğunu nəzərə alaraq,

BMT-nin müstəmləkəçiliyi və onunla bağlı olan hər hansı sekretasiya və ayrı-seçkilik praktikasını məhkum etdiyini, müstəmləkə ölkələri və xalqlarına istiqlalçılıq verilməsi haqqında Bəyannamənin, hər hansı bir irqi fərq, yaxud üstünlük nəzəriyyəsinin elmi jəhətdən saxta, əxlaqi jəhətdən çirkin, sosial jəhətdən ədalətsiz və təhlükəli olduğunu, irqi ayrı-seçkiliyə nə nəzəri, nə də praktik baxımdan heç nə ilə bəraət qazandırmaq mümkün olmadığını,

Baş Məjlisin qəbul etdiyi Qətnamələrin, ixtisaslaşdırılmış idarələrin, o cümlədən, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının və təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə BMT-nin ayrı-seçkilik sahəsində qəbul etdikləri beynəlxalq aktları və s. nəzərə alaraq, 20 noyabr 1963-jü il tarixli 1904 (XVIII) sayılı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məjlisinin, İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Bəyannaməsi elan edilmişdir. Bununla yanaşı, Baş Məjlisin 2106 A (XX) sayılı 21 dekabr 1965-jü il tarixli Qətnaməsi ilə «İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında beynəlxalq Konvensiya qəbul edilmişdir. Bu Konvensiyanın iştirakçı-dövlətləri hesab edərək ki, BMT-nin Nizamnaməsi hər bir insana məxsus olan ləyaqət və bərabərlik prinsiplərinə əsaslanır və təşkilatın üzvü olan bütün dövlətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının vəzifələrindən biri olan irqinə, jinsinə, dilinə və dininə görə fərq qoyulmadan hamı üçün insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hamılıqla hörmət təşviq edilməsinə və inkişafına, onlara riayət olunmasına nail olmaq üçün birgə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əməkdaşlıqda müstəqil fəaliyyət göstərməyi öhdələrinə götürmüşlər. Bu məqsədlə:

a) hər bir iştirakçı-dövlət ayrı-ayrı şəxslər, qruplar, yaxud idarələr barəsində irqi ayrı-seçkiliklə bağlı heç bir hərəkət etməməyi və fəaliyyət göstərməməyi öhdəsinə götürür və bütün milli, eləcə də yerli dövlət orqanlarının və idarələrinin bu öhdəliyə müvafiq hərəkət edəcəklərinə təminat verir.

b) hər bir iştirakçı dövlət hər hansı şəxslərin, yaxud təşkilatların həyata keçirdiyi irqi ayrı-seçkiliyi təşviq və müdafiə etməməyi, yaxud ona tərəfdar çıxmadığı öhdəsinə götürür;

v) hər bir iştirakçı-dövlət hökumətin milli və yerli miqyasda siyasətinə yenidən baxılması, habelə irqi ayrı-seçkiliyin mövjud olduğu hər yerdə meydana gəlməsinə, yaxud möhkəmlənməsinə aparan hər hansı qanun və qərarların islah, yaxud ləğv edilməsi üçün təsirli tədbirlər görməlidir;

q) hər hansı bir iştirakçı-dövlət bütün lazımi vasitələrdən, o cümlədən şəraitdən asılı olaraq, qanunverijilik tədbirlərindən istifadə edərək ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların, yaxud təşkilatların yeritdikləri irqi ayrı-seçkiliyi qadağan etməli və ona son qoymalıdır;

d) hər bir iştirakçı dövlət lazımi hallarda irqi əngəlləri dəf etməyə yönəlmiş başqa tədbirlərlə yanaşı, çoxirqli birləşdirici təşkilat və hərəkətləri təşviq etməyi və irqi bölünmənin dərinləşməsinə yardım edən belə əngəlləri müdafiə etməməyi öhdəsinə götürür.

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya müvafiq olaraq dövlətlərin sekretasiya və aparteidi, xüsusilə məhkum etdiklərini və onların yurisdiksiyasındakı ərazilərdə hər jür belə praktikanın qarşısını almağı, qadağan etməyi və kökünü kəsməyi öhdəliklərinə götürdüklərini, soyqırım jinayətinin qarşısının alınması və ona görə jəzalandırma haqqında Konvensiyada aparteid kimi qiymətləndirilə bilən bir sıra hərəkətlərin də beynəlxalq hüquqa görə jinayət olduğunu qeyd edərək, Təhlükəsizlik Şurasının aparteidin və onun güclənməkdə və genişlənməkdə davam etməsinin beynəlxalq sülh və

təhlükəsizlik üçün ciddi maneə olduğunu nəzərə alaraq, eyni zamanda Baş Məjlisin 14 dekabr 1977-ji ildə qəbul etdiyi aparteidə qarşı Beynəlxalq Bəyannamədə idmanda aparteidin tezliklə ləğv edilməsinin zəruriliyini təntənəli surətdə təsdiq edildiyini nəzərə alaraq, Baş Məjlisin 3068 (XXVIII) sayılı 30 noyabr 1973-jü il tarixli qətnaməsi ilə «Aparteid jinayətinin kökünü və ona görə jəzalandırma haqqında Beynəlxalq Konvensiya və 40/64 sayılı 10 dekabr 1985-ji il tarixli qətnaməsi ilə İrmanda Aparteidə qarşı beynəlxalq Konvensiya qəbul edilmişdir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz ayrı-seçkilik haqqında beynəlxalq aktlarla yanaşı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məjlisi tərəfindən digər:

- əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında Konvensiya (25 iyun 1958-ji il BƏT-in 42-ji Baş sessiyasında qüvvəyə minmiş 15 iyul 1960-ju il);

- Təhsil sahəsində ayrı-seçkiliklə mübarizə haqqında Konvensiya (14 dekabr 1960-ju ildə təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə BMT-nin Baş konfransında qəbul edilmiş, 22 may 1962-ji ildə qüvvəyə minmiş);

- kişilər və qadınlara eyni dəyərə malik əməyə görə bərabər ödəniş haqqında Konvensiya (1951-ji il iyunun 29-da BƏT-in Baş Konfransının 34-jü sessiyasında qəbul edilib, 23 may 1953-jü ildən qüvvəyə minib);

- qadınlar barəsində ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi haqqında Bəyannamə (7 noyabr 1967-ji il Baş Məjlisin Qətnaməsi ilə qəbul edilib);

- qadınlar barəsində ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya (Baş Məjlisin 34/180 sayılı 18 dekabr 1979-ju il tarixli Qətnaməsi ilə qəbul edilib, 3 sentyabr 1981-çi ildə qüvvəyə minib);

- dinə, yaxud əqidəyə görə dözümsüzlük və ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Bəyannamə (Baş Məjlisin 36/55 sayılı 25 noyabr 1981-ji il tarixli Qətnaməsi ilə qəbul edilib).

NƏTİCƏ

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Avropada milli və ya irqi müstəsnalığa əsaslanan ideologiyalar yayılmaqda idi. Bu məqsədlə əsrimizin 20-ji illərində Millətlər Liqası çərçivəsində milli, etnik və dini azlıqların hüquqlarını müdafiə etmək vəzifəsini müəyyən məlum olduğu kimi, bütün bu tədbirlər o zaman artıq geniş yayılmış irqçi, faşist ideologiyasının dövlət siyasətinə çevrilməsinə mane ola bilmədi və nəticədə də İkinci Dünya müharibəsi başlandı.

Məhz İkinci Dünya müharibəsi zamanı törədilmiş vəhşiliklər mütərəqqi dövlətləri ümumdünya ədalət meyarını müəyyən etməyə sövq etdi. Hələ 1945-ji ildə yaradılmış Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin müqəddiməsində insan hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqətinə, kişi və qadının, böyük və kiçik millətlərin hüquq bərabərliyinə inam ifadə olunmuşdu. 1946-ji ildə çıxarılmış Nurnberq tribunalının qərarlarında isə müəyyən edilmişdi ki, insan hüquqları artıq heç bir dövlətin müstəsna daxili məsələsi deyil və heç bir dövlət suverenliyini bəhanə gətirərək vətəndaşları ilə istədiyi kimi rəftar edə bilməz. Lakin bütün bunlar nə qədər vacib olsa da, kifayət etmirdi. İnsan hüquqlarının ümumbəşəri dəyərə çevrilməsi üçün vahid yazılı sənədə çox böyük ehtiyaj var idi.

Beləliklə müəyyən etdik ki, insan hüquqları sahəsindəki beynəlxalq öhdəliklər, əsas etibarilə, müqavilə mənşəlidir və müqavilənin üstünlüyü ondadır ki, o, dövlətlərin konkret insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı öhdəliklərini dəqiq müəyyən edir və ən əsası, bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etməli olan xüsusi mexanizm və prosedurlar nəzərdə tutur.

Hal-hazırda insan hüquqları sahəsində onlarla beynəlxalq müqavilə mövjudur. Bundan əlavə ayrı-ayrı beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində çoxlu sayda konvensiyalar qəbul olunmuşdur.